

Багракова А.С.

Влияние стиля родительского воспитания на становление самодетерминации как составляющей личностного потенциала подростков

В статье представлен теоретический анализ подходов к определению понятия личностного потенциала: от понятия человеческого потенциала, - к собственно личностному. Представлена структура личностного потенциала, а также результаты эмперического исследования влияния родительского воспитания на компоненты личностного потенциала.

Ключевые слова: потенциал, личностный потенциал, атрибутивные схемы, стратегии, автономия, жизнестойкость.

Bastrakova A.S.

The impact of parenting styles on the development of self-determination as a component of personal potential of teenagers

The article presents a theoretical analysis of approaches to the definition of the concept of personal potential from human potential to the personal. The article also presents the structure of personal potential.

Key words: potential, personal potential, attributive schemes, strategies, autonomy, hardiness.

Багракова Анастасія Сергіївна – аспірант 3-го року навчання факультету психології кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Стаття підписана до друку 10 листопада 2014 р.

УДК 159.964.21:316.362.1

Рогаль Н.І.

ЗВ'ЯЗОК БАТЬКІВСЬКИХ САНКЦІЙ З КОНФЛІКТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ПІДЛІТКІВ

У статті наведено результати емпіричного дослідження зв'язку системи санкцій (заохочення і покарання), які використовуються батьками у виховному процесі з конфліктною поведінкою підлітків. Визначено особливості конфліктної поведінки дівчат та хлопців підліткового віку. Джерел – 7.

Ключові слова: конфліктна поведінка, конфлікт, ворожість, агресивність, підлітки.

Постановка проблеми. Проблема конфліктної взаємодії спостерігалася у суспільстві від перших днів існування людської цивілізації. Конфлікти це невід'ємна частина нашого життя, кожна людина протягом свого існування брала участь у конфліктній взаємодії, можливо нецілеспрямовано і без особливого бажання (адже понад 80% всіх конфліктів не є цілеспрямованими і попередньо продуманими) [7, с. 9]. Тому, проблема конфліктів є актуальною та потребує подальших наукових напрацювань, адже, багато чинників, які можуть сприяти виникненню конфліктної поведінки і конфліктів у міжособистісній взаємодії є не достатньо дослідженими і не визначеними. Одним із таких чинників є використання системи санкцій (покарання і заохочення) у вихованні дитини. На вивчення даної проблеми і буде спрямовано наше дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього часу вагомий внесок у дослідження конфліктної поведінки, її детермінант, особливостей протікання, передумов та чинників виникнення зробили: А.Я. Анцупов, А.І. Шипилов, М.І. Леонов, В.І. Ілійчук,

І.В. Ващенко, Є.В. Єгоров, Л.О. Коберник, В.М. Радчук, Н.В. Гришина, С.Д. Максименко, Г.В. Ложкін, Л.О. Петровська, Ю.О. Бистрова, В.І. Санташов та ін. Вивчення проблеми покарань і заохочень займалися А.С. Елісеєва, О.А. Карабанова, С.Н. Щербакова, А.С. Співаковська, Д.Б. Ельконін, Л.Ю. Гордін та ін., які досліджували структуру, розробляли рекомендації по застосуванню чи не використанню покарань і заохочень, досліджували особливості впливу покарання і заохочення на дитячо-батьківські стосунки та види санкцій, які мають позитивний та негативний заряд і наслідки для особистості дитини та стосунків з оточуючими людьми і взаємовідносин з батьками.

Мета статті - емпіричне вивчення психологічних особливостей конфліктної поведінки дівчат та хлопців підліткового віку та визначенні впливу застосування покарань батьками на виникнення конфліктної поведінки підлітків.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Конфлікт – це психічний стан в основі якого знаходиться переживання протиріч, що виникають між людьми у зв'язку з вирішенням тих чи інших питань соціального чи особистого життя та супроводжується гострими негативними емоційними переживаннями його учасників [6, с. 72].

Конфліктна поведінка полягає в активності суб'єкта, що регулюється образом конфліктної ситуації (М.І. Леонов) [3, с.7]. В свою чергу, конфліктна ситуація є важкою для людини ситуацією взаємодії, яка характеризується виникненням напруженості і тривоги, але сама конфліктна ситуація ще не означає, що зразу за нею послідує конфлікт. Конфліктні ситуації сприяють вивченню конфліктів, їх особливостей і характеристик, на основі систематизації доступної інформації про поведінку людей і соціальних груп [1, с.181].

В.І. Ілійчук пропонує розуміти конфліктну поведінку – як «особливу взаємодію оточуючого середовища та особистості, стійку реакцію на вчинки інших людей та зовнішні обставини, як результат суперечностей внутрішнього світу особистості або виникнення суперечностей між особистістю і середовищем» [2, с. 36]. При цьому конфліктна поведінка обумовлюється особистісними – індивідуальними особливостями учасників конфліктної взаємодії і ситуативними особливостями, що пов'язані з особливостями виникнення і протікання самої конфліктної ситуації.

У даній роботі ми будемо розглядати конфліктну поведінку як активність особистості, що виявляється у боротьбі і блокуванні можливостей і потреб іншої людини для задоволення власних, що супроводжується проявом агресивності, ворожості, протистояння, приниження партнера і інших особистісних дій, які мають негативний заряд по відношенню до іншої людини і притаманні особистості та існують в межах конфлікту.

В основу батьківських санкцій входить дві складових: заохочення та покарання, які використовуються батьками у виховному процесі для підкріплення та стимулювання гарної поведінки дитини або ж для зниження негативних тенденцій у поведінкових проявах, які є не бажаними та неправильними.

Б.Т. Ліхачов виділяє два полюси покарання, з одного боку покарання здійснює корекційний вплив на поведінку дитини, сприяє становленню порядку, розвиває внутрішній самоконтроль, самогальмування, поглиблюється здатність до самозасудження. З іншого боку, зловживання покараннями, може негативно відобразитися на самій дитині, зародженні почуття неповноцінності, комплексу озлоблення і активному супротиву до виховання з боку дитини [4, с.219].

Покарання вимагає від вихователя (батьків, вчителів та ін.) великого такту і обережності, тому краще по можливості уникати застосування покарань, а намагатися в першу чергу відновити правильний режим. У крайньому випадку можна допустити лише деякі види покарання: затримка задоволення чи розваг, затримка кишенькових грошей, заборона виходити до товаришів [5, с.120-121].

Покарання і заохочення, як система санкцій здійснюють регулятивну функцію у поведінці дитини, що супроводжується позитивним (заохочення) або ж негативним (покарання) підкріпленням дій підлітка.

Згідно з гіпотезою дослідження на виникнення конфліктної поведінки підлітків впливає система покарань, які використовують батьки у виховному процесі. Тому, необхідно дослідити, які види покарань обумовлюють виникнення конфліктної поведінки та які існують особливості конфліктної поведінки дівчат та хлопців підліткового віку.

Дослідження проводилося на базі навчально-виховних комплексів та загальноосвітніх шкіл Сумської області, Роменського району. Вибірка була представлена досліджуваними підлітками – 192 особи (100 дівчат і 92 хлопці), які є учнями 6-9 класів, віком від 12 до 15 років та їх батьками – 319 осіб. Дослідження проводилося в період від 2012 по 2015 рік.

Вибір досліджуваних зумовлений критичністю, фізіологічними і психологічними змінами в організмі дитини, загостренням відносин підлітків з батьками та значимими дорослими (А.О. Реан, А.С. Макаренко, Л.І. Божович, С.Д. Максименко [6,с. 60] та ін.). Даний віковий період дозволяє достатньо глибоко вивчити зазначену проблему, використовуючи широкий методичний інструментарій та є сприятливим для корекції порушень у розвитку особистості (В.С. Мухіна, Д.Б. Ельконін, Л.С. Виготський та ін.).

Для перевірки гіпотези дослідження було розроблено програму, яка передбачала використання комплексу методик. Для визначення ставлення батьків підлітків до покарань і заохочень у виховному процесі було використано авторську анкету «Покарання і заохочення». Конфліктна поведінка досліджувалася за допомогою методики «Особистісна агресивність та конфліктність» (Е.І. Ільїн, П.А. Ковальов) та методики діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Дарка (адаптація А.К. Осницького).

Після обробки отриманих результатів було визначено середні значення за опитувальником діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Дарка.

Середні значення показників почуття провини, підозрілості, вербальної агресії характеризують рівень вище середнього, що вказує на невпевненість підлітків, схильність до недовіри, обмеженість, що обумовлені переконаністю у шкідливих намірах оточення, наявність докорів сумління через власні вчинки та риси. Середнє значення показника шкали вербальної агресії вказує на схильність підлітків до застосування погроз, лихослів'я, криків, словесних образ. На середньому рівні вираженості знаходяться показники фізичної (5,21) і побічної агресії (4,45), роздратування (5,37), негативізму (2,71) і образи (4,25). Таким чином, за результатами середніх значень, у підлітків є вищим показник вербальної агресії (6,83), а не фізичної (5,21). Тобто, підлітки частіше за все свої негативні почуття виражають через погрози, лайки, словесні образи, а не через фізичні знущання.

Для порівняння показників і форм агресії хлопців та дівчат було використано U-критерій Мана-Уїтні, результати аналізу наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Гендерні розбіжності показників форм конфліктної поведінки

Форми конфліктної поведінки	Дівчата	Хлопці	P
Фізична агресія	4,68	5,28	0,002
Непряма агресія	4,16	4,09	0,568
Дратівливість	5,57	4,88	0,009
Негативізм	2,73	2,82	0,633
Образливість	3,87	4,07	0,6
Підозрілість	5,85	5,87	0,809

Вербальна агресія	6,73	6,76	0,77
Почуття провини	6,24	6,15	0,571
Стійкість до конфліктів	34,41	34,63	0,589
Агресивність	17,27	16,88	0,034
Ворожість	10,83	10,07	0,025

Зокрема, у хлопців є вищою фізична агресивність ($U=3433$; $p=0,002$), дещо вищими за середніми показниками є негативізм, образливість та стійкість до конфліктів. У дівчат є вищою драгливість ($U=5311$; $p=0,009$), ворожість ($U=4971$; $p=0,025$), почуття провини, непряма агресія та агресивність. Отже, хлопці-підлітки схильні застосовувати фізичну силу у взаємодії з іншими людьми, вони часто відчують образу, заздрість і ненависть за причинені уявні чи реальні страждання, але при цьому хлопці проявляють високу стійкість до конфліктів. Це свідчить про те, що вони стримані та здатні правильно оцінювати ситуацію перш ніж діяти і не вчиняти імпульсивно. Результати, що спостерігаються в групі дівчат-підлітків свідчать про їх схильність до запальності, різкості, грубоців, що можуть виникнути за найменших підстав. На відміну від хлопців вони більш схильні діяти імпульсивно, необдуманно, агресивно по відношенню до оточуючих, ця агресивність може виражатися через розповсюдження пліток, чуток та нецільеспрямованих вибухів люті.

За показниками «індексу агресивності» (21 ± 4 - норма) дівчата-підлітки були розділені на групи: агресивні дівчата-підлітки – 9%; помірно агресивні підлітки (в межах норми) – 44%; не агресивні дівчата-підлітки (знижена агресивність) – 47%. У хлопців підліткового віку спостерігаються наступні результати: у 46% хлопців – знижений рівень агресивності, у межах норми рівень агресивності знаходиться у 51% респондентів чоловічої статі та у 3% - високий рівень агресивності, що проявляється у готовності до агресивної поведінки та часто супроводжується гнівом, ненавистю, ворожнечею. При порівнянні отриманих результатів хлопців та дівчат підліткового віку було виявлено, що дівчата мають вищий процентний показник підвищеної агресивності ніж хлопці, про це свідчать і показники середніх значень за цією шкалою (хлопці – 16,88; дівчата -17,27).

Дівчата (2%) мають знижений рівень ворожості; ворожість в межах норми спостерігається у 50% дівчат; підвищений рівень ворожості мають 48% дівчат. У хлопців показник ворожості знаходиться у наступному процентному співвідношенні: знижена ворожість – 1%, у 56% респондентів чоловічої статі ворожість знаходиться в межах норми та 43% хлопців мають підвищений рівень ворожості. З отриманого розподілу бачимо, що в даній вибірці респондентів переважає нормальний та підвищений рівень ворожості, при цьому процент дівчат у яких спостерігається високий рівень є вищим ніж хлопців. Підтвердження цьому є показник середнього значення, адже він є досить високим (10,83).

За показниками конфліктності дівчата-підлітки розділилися на наступні групи: дівчата з високим рівнем конфліктності (24 %); з середнім рівнем конфліктності (50%) та 26% мають низький рівень конфліктності (високий рівень конфліктостійкості). Щодо хлопців, то результати наступні: у 22 % спостерігається високий рівень конфліктності; у групу з середнім рівнем конфліктності ввійшло 49% хлопців та 29% мають низький рівень конфліктності (високий рівень конфліктостійкості). Таким чином, ми бачимо, що отриманий процентний розподіл хлопців та дівчат не суттєво відрізняється.

Отже, можна зробити висновок, що більшість дітей підліткового віку схильні оптимально організувати свою поведінку у складних ситуаціях соціальної взаємодії, безконфліктно вирішувати виниклі проблеми у стосунках з іншими людьми, уміють управляти

своїм емоційним станом у складних ситуаціях міжособистісної взаємодії та здатні відкрито виражати свої емоції без образи особистості опонента. Дівчата та хлопці, які ввійшли до групи з високим рівнем конфліктності і з рівнем вираженої конфліктності часто стають ініціаторами напружених стосунків, незалежно від того, чи передує цьому ситуація, часто не здатні контролювати свої емоції, почуття та дії.

Підраховавши середнє за кожним показником опитувальника особистісна агресивність і конфліктність Е.І. Ільїна, П.А. Ковальова і порівнявши їх, ми отримали наступні дані: такі шкали, як мстивість (3,99) і нетерпимість (3,43) мають найнижчі показники, які свідчать про низький рівень негативної агресивності, що має деструктивний характер. Також, виявлено високі показники позитивної агресивності: не поступливість (4,11) та наполегливість (4,37). За даними шкалами спостерігається відмінність між показниками дівчат та хлопців, хлопці більш схильні до не поступливості (4,24) та наполегливості (4,59). На нашу думку, це характеризує прагнення підлітків до перебудови своїх стосунків з оточуючими, зміни ставлення до себе та прагнення зарекомендувати себе як дорослу особистість. Що стосується конфліктності, то така якість як безкомпромісність (7,02) і запальний характер (4,67) мають високі показники. Порівнявши результати дівчат і хлопців було виявлено, що хлопцям більш притаманна безкомпромісність, вони не бажають поступатися за для вирішення суперечки, в той час як у дівчат-підлітків спостерігається вищий показник за шкалою «запальний характер» ніж у хлопців. Це свідчить про те, що дітям підліткового віку характерна емоційність, запальність, небажання знаходити компромісні рішення в суперечливих ситуаціях. Шкала образливості має порівняно менше значення, тобто досліджуваним не властиво ображатися на когось тривалий час.

Одночасно, в отриманих результатах прослідковується дwoякість, адже з одного боку підліткам властива безкомпромісність, показники якої знаходяться вище норми, а з іншого – вони здатні йти на поступки, про що свідчать низькі показники не поступливості (нижче норми). Це може свідчити про страх самотвердження, невпевненість та про нестійку власну позицію підлітків, яка остаточно не сформована. Також, така поведінка підлітків може бути пов'язана з особливостями батьківського ставлення до дитини, з нестійкими суперечливими стилями виховання дітей. Тому, в подальшому ми зосередимо увагу на визначенні видів покарання, що використовуються батьками під час виховання дитини та впливають на подальшу поведінку підлітка.

В основу анкети «Заохочення і покарання» було покладено такі позиції (види покарання і заохочення): фізичні покарання, вербальні покарання у грубій формі, домашній арешт, покарання-обмеження, штрафні роботи, похвала та заохочення, справедливість покарання.

Під час математичної обробки отриманих даних було виявлено, що не всі зазначені позиції пов'язані та впливають на конфліктну поведінку підлітків. Це стосується: покарання у вигляді домашнього арешту, покарання-обмеження та справедливість покарання.

Наявність фізичних покарань, вербальних покарань у грубій формі та покарань штрафними роботами у родині мають значущі зв'язки майже зі всіма досліджуваними показниками.

Застосування фізичних покарань батьками у виховному процесі пов'язані з підвищенням фізичної агресії підлітка ($U=5314,5$; $p=0,009$), дратівливості ($U=5097$; $p=0,041$), образливості ($U=5548$; $p=0,001$), підозрілості ($U=5702$; $p<0,001$), вербальної агресії ($U=5175,5$; $p=0,025$), загальної агресивності ($U=5307,5$; $p=0,01$), ворожості ($U=5874,5$; $p<0,001$) та зменшенням стійкості до конфліктів ($U=3553,5$; $p=0,034$).

Діти, яких карають штрафними роботами є більш фізично агресивними ($U=5251$; $p=0,024$) та дратівливими ($U=5309,5$; $p=0,015$). Але, при цьому показники та форми агресії дитини не залежать від вербальних покарань батьками.

Отримані результати підтверджуються і значущими (часна класифікація), хоча й слабкими (загальна класифікація) кореляційними зв'язками застосування фізичних покарань із високими показниками конфліктності підлітків ($r=0,22$ при $p\leq 0,01$). Прояв негативної агресивності підлітків пов'язаний з позитивним ставленням батьків до застосування фізичних ($r=0,28$ при $p\leq 0,01$) і вербальних ($r=0,25$ при $p\leq 0,01$) покарань та негативним ставленням батьків до використання похвали та заохочення підлітка за гарну поведінку і за виконання завдань ($r=-0,25$ при $p\leq 0,01$). Високі показники наполегливості підлітків пов'язані з використанням фізичних та вербальних покарань до підлітків (r від $0,15$ до $0,25$; $p\leq 0,01$). Образливість підлітків пов'язана з позитивним ставленням до використання фізичних та вербальних покарань (r від $0,21$ до $0,32$; $p\leq 0,01$). Непоступливість пов'язана з застосуванням фізичних та вербальних покарань у разі проступку дитини (r від $-0,23$ до $-0,28$; $p\leq 0,01$). Високий рівень схильності до компромісів корелює із використанням похвали та заохочення підлітка батьками за гарну поведінку та негативним ставленням до застосування фізичних покарань (r від $-0,28$ до $0,31$; $p\leq 0,01$).

Отже, використання батьками у виховному процесі фізичних покарань та покарань штрафними роботами і негативне ставлення до похвали і заохочення дитини пов'язані із подальшою поведінкою підлітка, яка характеризується схильністю до недовіри, надмірною обережністю у спілкуванні з оточуючими, різкістю у своїх висловлюваннях, застосуванням погроз, лихослів'я та фізичної сили до інших людей.

За методикою Є. П. Ільїна, П.А. Ковальова, що спрямована на виявлення схильності до конфліктності і агресивності було виявлено наступні дані (за підрахунком U-критерію Манна-Уїтні).

Ознаками того, що до дитини застосовують фізичні покарання є більша конфліктність ($U=5126,5$; $p=0,036$), позитивна агресивність ($U=5671$; $p<0,001$) та негативна агресивність ($U=5876,5$; $p<0,001$), більша наполегливість ($U=5806$; $p<0,001$), образливість ($U=5874,5$; $p<0,001$), непоступливість ($U=5318,5$; $p=0,008$), мстивість ($U=5671$; $p<0,001$), нетерпимість ($U=5382,5$; $p=0,005$), підозрілість ($U=5299,5$; $p=0,01$), менша безкомпромісність ($U=3273$; $p=0,004$).

Діти, до яких застосовують вербальні покарання мають більшу позитивну агресивність ($U=4972$; $p=0,025$) та негативну агресивність ($U=5183,5$; $p=0,005$), але показник конфліктності не розрізняється. Діти, які зазнають вербальних покарань є більш наполегливими ($U=4984$; $p=0,022$), образливими ($U=5250,5$; $p=0,002$), мстивими ($U=4891$; $p=0,042$), нетерпимими ($U=4968$; $p=0,025$).

У підлітків, до яких застосовують штрафні роботи, вища мстивість ($U=5412$; $p=0,007$) та підозрілість ($U=5220$; $p=0,03$).

Висновки. Таким чином, отримані дані підтверджують зв'язок між використанням батьками у виховному процесі покарань і заохочень та конфліктною поведінкою підлітків. На конфліктну поведінку підлітків найбільшою мірою впливає використання батьками у виховному процесі таких видів покарань як: фізичні, вербальні, покарання штрафними роботами та відмова батьків від використання похвали та заохочення дитини за гарну поведінку чи виконану роботу. Виявлено відмінності у деяких аспектах прояву конфліктної поведінки дівчат та хлопців підліткового віку. Дівчатам більш притаманні вербальна агресія, дратівливість, агресивність та ворожість, а хлопцям фізична агресія, образливість та наполегливість.

Перспективи подальшого дослідження полягають у розробці та запровадженні тренінгової програми, що спрямована на профілактику і корекцію конфліктної поведінки дітей підліткового віку.

Література

1. Анцупов А.Я. Конфликтология : учебник для вузов / А.Я. Анцупов, Э.Р. Шипилов. – М.: Юнити – Дана, 2002. – 591 с.
2. Ілійчук В.І. Саморегуляція підлітків у подоланні конфліктної поведінки: дис. канд. пед. наук: 19.00.07 / Ілійчук Володимир Іванович; Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1996. - 192 с.
3. Леонов Н.И. Психология конфликтного поведения: дисс. д-ра психол. наук: 19.00.05 / Леонов Николай Ильич; Ярославский гос. ун-т им. П.Г. Демидова. – Ярославль, 2002. – 415 с.
4. Лихачев Б.Т. Педагогика: курс лекций / Б.Т. Лихачев; под. ред. В.А. Сластенина. - М.: Владос, 2010. – 646 с.
5. Макаренко А.С. О воспитании / А.С. Макаренко. – М.: Политиздат, 1988.- 256 с.
6. Максименко С.Д. Загальна психологія / С.Д. Максименко. – К.: «Центр навчальної літератури», 2008. – 272 с.
7. Морозова А.В. Природа межличностных конфликтов / А.В. Морозова // Конфликтология: междисциплинарные исследования. Статьи и сообщения на Международной научно-практической конференции «Конфликт и личность в изменяющемся мире» / За ред.. Н.И. Леонова, С.Ф. Сироткина. – Ижевск, 2000. – 154 с.

References

1. Ancupov A.Ja. Konfliktologija : uchebnik dlja vuzov / A.Ja. Ancupov, Je.R. Shipilov. – М.: Juniti – Dana, 2002. – 591 s.
2. Ілійчук В.І. Саморегуляція підлітків у подоланні конфліктної поведінки: дис. канд. пед. наук: 19.00.07 / Ілійчук Володимир Іванович; Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1996. - 192 с.
3. Leonov N.I. Psihologija konfliktного povedenija: diss. d-ra psihol. nauk: 19.00.05 / Leonov Nikolaj Il'ich; Jaroslavskij gos. un-t im. P.G. Demidova. – Jaroslavl', 2002. – 415 s.
4. Lihachev B.T. Pedagogika: kurs lekcij / B.T. Lihachev; pod. red. V.A. Slastenina. - M.: Vlados, 2010. – 646 s.
5. Makarenko A.S. O vospitanii / A.S. Makarenko. – М.: Politizdat, 1988.- 256 s.
6. Maksymenko S.D. Zagal'na psihologija / S.D. Maksymenko. – К.: «Centr navchal'noi' literatury», 2008. – 272 s.
7. Morozova A.V. Priroda mezhlchnostnyh konfliktov / A.V. Morozova // Konfliktologija: mezhdisciplinarnye issledovanija. Stat'i i soobshhenija na Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii «Konflikt i lichnost' v izmenjajushhimsja mire» / Za red.. N.I. Leonova, S.F. Sirotkina. – Izhevsk, 2000. – 154 s.

Рогаль Н.И.

Связь родительских санкций с конфликтным поведением подростков

В статье приведены результаты эмпирического исследования связи системы санкций (поощрения и наказания), которые используются родителями в воспитательном процессе с конфликтным поведением подростков. Определены особенности конфликтного поведения девушек и парней подросткового возраста. Источников - 7.

Ключевые слова: конфликтное поведение, конфликт, враждебность, агрессивность, подростки.

Rogal N.I.

Communication with parents sanctions conflict behavior of adolescents

The results of empirical research communication system of sanctions (rewards and punishments) used by parents in the educational process of conflict behavior of adolescents. The features of conflict behavior of girls and teenage boys. Source - 7.

Keywords: conflict behavior, conflict, hostility, aggressiveness, adolescent.

Рогаль Ніна Іванівна - аспірант факультету психології, кафедра соціальної психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ.

УДК 159.9

Баранова С.В.

ОСОБЛИВОСТІ ТУРБОТИ ОСОБИСТОСТІ ПРО СЕБЕ ЯК ПОКАЗНИКА ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ

У статті представлено аналіз сучасних підходів до виявлення феномена турботи особистості про себе. Розглянуто особливості процесу трансформації власних уявлень особистості про негативний досвід у кризових ситуаціях як основи становлення особистісної зрілості та прояву свідомої турботи про себе. Виявлені негативні прояви турботи про себе. Джерел – 12.

Ключові слова: турбота про себе, особистісна зрілість, становлення особистості, трансформація уявлень, саморозвиток.

Постановка проблеми. Самодопомога і турбота про себе є основою практикою в процесі самореалізації й саморозвитку зрілої особистості. У результат свідомої турботи про себе людина все більше визволяється від зовнішньої детермінації поведінки, пов'язаної з вітальними потребами, у неї виникає внутрішня потреба власної реалізації. Особливості турботи про себе пов'язують з рівнем досягнення особистісної зрілості. Однак, стан зрілості не з'являється в людини несподівано й відразу, цей стан рефлексивно проживається і відновлюється кожну мить у будь-яких умовах, особливо в кризових. Саме тепер, в умовах соціокультурної кризи, яку проживає наше суспільство, для людини (безумовно, свідомої свого людського Я) ключовими постають питання самовизначення: хто я?, як я можу собі допомогти саме зараз?, що в моїх силах зробити для подолання кризи?, що я на своєму місці можу зробити для майбутнього? – на які потрібно мати відповідь, перш за все, для самої себе. Запізненість із визначенням відповіді на ці питання в сучасних темпах розвитку подій і суспільства в цілому може обійтися в ціну (приклад демонструє сучасність), несумісну з життям.

Отже, люди, у тому числі як «звичайні», так і кризових категорій, потребують психологічного консультування, психокорекційного впливу в різноманітній формі – від щирої бесіди-консультації до спеціального тренінгу та методу, спрямованих на відновлення й розвиток такого ресурсу особистісного росту, як турбота про себе.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній психологічній літературі турбота досліджується як соціальна установка, необхідна для гармонійного психічного розвитку особистості Іншого (Р. Байярд, Д. Байярд, У. Джеймс); як властивість особистості, процес становлення якої нерозривно пов'язаний із набуттям нею зрілості (А. Маслоу, Ф. Перлз, Е. Шостром, Е. Еріксон); як позитивна самоустановка, що проявляється в тілесному, соціальному, духовному аспектах особистісного зростання (Д. Боулбі, В. Віннікот, Н. Пезешкіан, М. Селігман, Б. Фредріксон, М. Чіксентміхалі).

У радянській психології проблема турботи про себе вивчалась побіжно, в основному як супутня при вивченні інших явищ, зокрема, у працях, присвячених вивченню